

چاره نووسی ئایندهی جیهان له بهردهم شه پۆلی گۆرانکاریه کاندای

نا: عومەر عدلی محهمد
(سلیمانی)

رووی دا له دوای دۆزینه وهی کشتووکال که پیش
(۱۰۰۰) سال رووی دا، که له ئەنجامی ئەمه دا گوند و
کۆمه لگا و ئوردوگا نشته نیه سه ره تاییه کان دروست
بوون. که ئەمهش سه ره تای دروستبوونی شارستانییه تی
مرۆقاییه تی بو، هه ندیک پسیپۆری ئەم بواره ئەم
قۆناغه یان به مۆدیرنیزی به کهم ناو بردوو.

قۆناغی دووهم که پیش (۳۰۰) سال له ئیستا رووی
دا که بووه هۆی گواستنه وهی کۆمه لگای مرۆقی له
قۆناغی کشتووکاله وه بۆ پیشه سازی، که بووه هۆی
گواستنه وه و گۆران و جمان له سه ر ئاستیکی فراوانی
گۆی زه وی، که چاره کیتی گرتبووه وه که ناسراون به
نه ته وه پیشکه و تووه کان. که له روانگی هه ندیک
پسیپۆره وه به مۆدیرنیزی دووهم داده نریت، به لام قۆناغی
سییه م ئەو قۆناغه یه که ئیستا تیدا ده ژین. که له گه ل
خۆیدا گه وره ترین گیشه لۆکه ی گۆرانکاری هه لگرتوو. که
هه ندیک به قۆناغی پۆست مۆدیرنیزم ناوی ده به ن.

له باری ئەم سێ قۆناغه و گۆرانکاریه کانی
لیکۆله ره وهی به ناوبانگ له بواری لیکۆلینه وه کانی
ناینده وه (ئالفین توفلر) به دریتی باسی لیه کردوو له
کتیبه ییدا که له سالی (۱۹۸۰) دا ده چوو به ناوی
«شه پۆلی سییه م».

ئەو بارودۆخە ی که ئیستا جیهان پیدای تپهر ده بیت،
وای له کۆمه لگای مرۆقاییه تی کردوو ئەماده و به بیت
بیت به روودانی زۆرترین گۆرانکاری که شوینکاری خۆی
له سه ره هه موو لایه نه کانی ژبان به شیوه یه کی گشتگیر
به جی ده هیت.

کات به شیوه یه کی خیرا گوزهر ده کات، به هۆی ئەو
گه شه کردنه مه زنه ی که له بواری ئەبستمۆلۆجیادا هاتۆته
ئاراه، [دوای ئەوه ی ئەبستمۆلۆجیا گۆرانیکی ریشه یی
به خۆه بینی، ئەگه ره رابردوو دا زانست ته نیا به گۆرانی
چاخه کانی تازه ده بووه وه، به لام هه نوکه ئەبستمۆلۆجیا
هه ره حه وت سال دوو هیتنه ده بیت، ئەمهش به ره و پیش
چونیکه سه ره سوریه یه ره، که بۆ نمونه ته نیا ئەوه نده

له گه ل نزیکبوونه وهی سه ده ی بیستویه کدا هه ره گه ل و
نه ته وه یه ک به شیوازی جوړاو جوړی ستراتیجیه تی
سیاسی و رۆشنییری و ئابووری و کۆمه لایه تییه کانی
خۆی ده خاته روو، ئەویش له پینا و رۆشنکردنه وهی
هه نگاهه کانی داهاوو و گه یشتن به باشترین پلانی
ناینده یانه، بۆ به ره و پیشبردنی گه ل و ولاتیان له سه ره
به مایه کی زانستی ئەکادیمی واقیعی که تیدا ژبان له
ناینده دا مسۆگه ره بیت و کار له سه ره لابرندی رینگر و
کۆسپه کان بکریت. جیهانی ئەمرۆ له گۆرانیکی خیرا و
کتیپه ردایه، به جوړیک که ئەوه ی له م چه ند سالی
دواییدا رووی داوه به دریتی میژو و گۆرانی وای به خۆه
نه بینیوه، که هه ندیک له پسیپۆرانی ئەم بواره به شه پۆلی
سییه م ناوی ده به ن، له دوای قۆناغی به کهم که له جیهاندا

به سه که بلتین سالانه (۴۰۰۰) زارووی نوئی له بواره جیاوازه کانی زانستدا دیتته نارووه، ههر دوو خوله کیتیک وتاریکی زانستی دنووسریت له گوشه یه کی ئەم جیهانه دا. [۱]

ئەبستمۆلۆجیا به درتیرایی میژوو گه وره ترین کاریگه ری هه بووه له سهه گۆرانی ژیا نی مرۆف و شپوهی گوزهران و ریتگه کانی بیرکردنه وه و نامیره کانی که له گه ل سروشت و ده وره بردا به کاری هیناون.

هه موو گۆران و گه شه کردنیک له ئەبستمۆلۆجیا دا، له دوایه وه گۆرانکاری رووده دات که ناتوانریت پتوهه و دووری و ته نانه ت کاتی ششی دیاری بکریت، چونکه زانست له گه ل مرۆفدا ده میتیتته وه و له نه وه یه که وه بو نه وه یه کی تر. له شارستانیه که وه بو شارستانیه کی تر ده گوزریتته وه.

هه رچه نده ئیستا مرۆفایه تی گه یشتۆته که ناره کانی سه ده ی بیست و یه ک، به لām هه تا ئیستا ش کاریگه ره به زانست و مه عریفه یه ک که میژوو که ی ده گه ریتته وه بو پتیش زایین، ئەمه ش مه زنی و کاریگه ری هیزی زانست ده رده خات.

پتیبسته بزاین که ئەم گۆرانکاریانه به یه ک شپواز و ناراسته له رووی خیرایی و فراوانیه وه رووناده ن، به لکو له کۆمه لگایه که وه بو یه کیتی تر و له شارستانیه تیکه وه بو یه کیتی تر ده گوریت. له کۆمه لگا پتیشکه وتوو ه کاند له کتیرکیتی خیرادایه به چالاکییه کی زۆر ئەمه ش له کۆمه لگاکانی ئەمریکای باکوور و ئەوروپا و یابان و هه ندیک ولاتی وه ک کۆریای باشوور و تایوان له باشووری خۆره لاتی ناسیادا به روونی دیاره.

به لām به شپوهیه کی که متر له کۆمه لگا تازه گه شه سه نده وه کاند. ده توانین بلتین له هه ندیک کۆمه لگای وه ک نه فریقیا و ئەمریکای لاتیندا به ته وای وه ستاوه، به هه مان شپوهش له شوینی جیاوازی تر دا که به ته وای له جیهان دا بران، که له رووی کات و میژوو هه پتوه ندیان به جیهانه وه نه ماوه.

له راستیدا ئەو وینه یه ش که پتیشیار ده کریت که له ئەده بیاتی عه ره بی و ئیسلامیدا له باره ی قه باره ی گۆرانکاریه کان و جوړه که ی و هه مه لایه نیه که یه وه نزیکه له هه مان وینه ی گۆرانه کانی که ئیستا کۆمه لگای روژئاوایی به خۆبه وه ی ده بینیت، خه ریکه به جوړتیک ته عبیر له ههستی خۆمان ده که یین که هه مان ههستی ئەوانه بو گۆرانکاری، به لām پتیبسته ئیمه تیروانینمان هه لقلوای واقیع و ناستی گۆرانه ناو خۆبیه کان بیت، نه ک به پتوه ری کۆمه لگای روژئاوایی خۆمان بکیشین،

بو نه وه ی بتوانین به شپوهیه کی واقبعی لیکۆلینه وه و باسی لی بکه یین که له چوار چپوهی بابه تیانه ده رنه چیت. هه ستکر دمان به م گۆرانکاریانه روو له زیادبوون ده کات، له گه ل فراوانبوون و پتیشکه وتنی ئەو هۆیانه ی که که ناره کانی جیهان به یه که وه ده به ستیتته وه. ئەمیش ئەو هۆکارانه ن که ده روازه ی بو خستووینه ته سهه ر پشت به سهه ر جیهاندا. که له ریتگه یه وه پتیشوا زمان له کاریگه ره کانی کردوو. جیهانیش سوودی له کارتیکردن لیمان بینیه وه. هه ر له رادیو و ته له فزیۆن و ته کنۆلۆجیا ی پتیشکه وتوو له بواری هۆکاره پتوه ندیه جیهانیه کانی وه ک په خشکردنی ته له فزیۆن له ریتگه ی مانگی ده ستکرد و نامیری ژمیریار (حاسوب) بو تۆره کانی جیهانی زانیاری (ئهنه رنیت). ئەوانه ش که به شپوهیه کی پتیشکه وتوو تر پیمان ده گه ن. به تایبه تی له م بواره دا. بواری پتوه ندی ته کنۆلۆجیا که ئیستا چوو ته نیو ئابووری بازاری جیهانی به گرنگیه کی زۆره وه. ئیستا کتیرکیتی فراوانی له سهه ر ده کریت له لایه ن ژماره یه ک له کۆمپانیا گه وره کانی که هه ره که یان ده یانه ویت پتیشبیرکی بکه ن له پتیشخست و به ره و پتیشبردنیدا ئەوه ش ئەو پتیشکه وتنه خیرایه روون ده کاته وه به تایبه تی له بواری ژمیریار (حاسوب) دا.

به م هۆکارانه وه ئاسۆکامان فراوان بوون به سهه ر ئەو گۆرانه جوانه و پتیشکه وتنه ی که له جیهاندا رووی داوه.

ئه گه ر وریابوونه وه ی ئیمه بو ئەم گۆرانکاریانه بگه ریتته وه بو پتیش ده سال له مه وه بهر بو ده وره یه ی (۱۹۸۵). ئەوا هوشیار بوونه وه ی روژئاوا ده گه ریتته وه بو دوای جهنگی دووه می جیهانی له سهه ر ناستی کۆمه لکی دیاریکراوی لیتۆر، ده گه ریتته وه بو سه ره تای هه فتاکان له سهه ر ناستی جه ماوه ری روژئاوا به شپوهیه کی گشتی.

[له دوای جهنگی دووه می جیهانیه وه دا هپتان و دۆزینه وه کان له بواره جوړ به جوړه کاند هه نگاوی گه وره یان ناوه، به جوړتیک که ده ستکه وتی سه ده کانی پتیشوویان به جت هیشت، له وانه ش په خشی ته له فزیۆنی به هۆی مانگه ده ستکرده کانی و نامیره ئەلکترۆنیه کان و نامیری له بهرگرتنه وه و کوتانه کانی (سولک - SALK) له دژی ئیفلیجی مندال، و نه شته رگه ری و چاندنی دل، له دوای سالی (۱۹۴۵) مرۆف توانی بچیتته سهه ر بهرترین لووتکه ی چیاکان و قوولایی ده ریاکانیشی پشکنی، له وانه که ندری ماریاناس بو چه ند هه فته یه ک توانی له ژیر قوولایی سه دان پت له ده ربادا بژی، چوو سهه ر مانگ و له ویتوه وینه و زانیاری گه یانده ئەو ئەستیرانه ی که له زویه وه دوورن و له سهه ر زه ویش ئەو زانیاریانه

(صدمة المستقبل) ی «تالفین توفله» بوو که له سالی (۱۹۷۰) دا دهرچووه. له کاتی خویدا ئەم کتیبه له ریزی ئەو کتیبانه دا نووسرابوو که یه کیکه له ئەو کتیبانهی که زۆرتین ژماره یان لی فرۆشراوه له جیهاندا، که زیاتر له (۶) ملیۆن دانە ی لی فرۆشرا به زیاتر له (۲۰) زمان، ئەم ژماره یهش به ژماره ی پیتوانه یی داده نریت له بواری بلاوکردنه وه دا. وه له گه ل ئەو دهنگدانوه گه وره یه ی که ئەم کتیبه دروستی کرد. ناو نیشانه که یه شی «صدمة المستقبل» بووه زاراوه یه که له فهره نکه جیهانیه کاندای له سه ر ئاستیکی فراوانی جیهانی به کاره یتر... .

[ئەم زاراوه یه «راچله کاندنی تاینده» له لایه ن «ئیدوارد کورنیش» ره خنه ی لی گیرا که ئیستا سه ره په رشتی گه وره ترین کاری لیکۆلینه وه ی تاینده یه له ریکه ی باس و به دواداوچوون و شیکردنه وه وه. ئەو له و بروایه دا بوو که (راچله کاندنی تاینده) که «تالفین توفله ر دای هیناوه و بلاو بوونه وه به شیوه یه کی فراوان. ئەو یهش له ریکه ی کتیبیکی به بایه خ که هه مان ناو نیشانی هه بوو ئەم زاراوه یه زیندوو و به رچاوه یه، به لام هه له یه، چونکه راچله کاندن تاینده دروستی ناکات، به لکو گۆرانی کۆمه لایه تی خیرا دروستی ده کات. من وای بو ده چم که باشتین زاراوه بریتی بیت له راچله کاندنی گۆران» [«۵» به بروای من هیچ دژایه تیه ک له نیوان ئەم دوو زاراوه یه دا نییه، چونکه له لایه که وه گۆرانی کۆمه لایه تی خیرا بووه ته هوی دروستکردنی ئەم راچله کاندنه هه ر ئەمه شه که «توفله» بروای پیتیه تی، به لام جیاوازی ئەوه یه که ئەم گۆرانه خیرایه که ده که ویتنه ژیر کاریگه ری پیتشکه وتنه کانی زانست و ته کنولۆژیا وه ک «توفله» بروای پیتیه تی که له تاینده دا به ره و روومان دیت، ئەمه ش کاریگه ری له سه ر ژبانی کۆمه لایه تی و سیستمی گشتی ده بیت که ئەمه ش راچله کاندنیکه بو خه لک، ئەوه ش به هوی ئەوه ی که بزوتنه وه ی گۆرانکاری له دوو هینده بوون و زیاد بووندا یه. زانستیش رۆژ به رۆژ و ژبان به ره و پیتش ده بات، له کاتیکه وه بو کاتیکی تریش، زانست شه پۆلیک له گیتزه لووکه ی گۆرانکاری دروست ده کات، ئەمه ش له تاینده دا راچله کاندن لای خه لک دروست ده کات، که واته جیاوازیه کان له مانادا نابینریت، به لکو له زمان و شپوازی ده بریندا خوی ده بینیته وه.

له لایه کی تره وه راچله کاندنی تاینده، که پیتشبینی ده کرت، روودات، راچله کان نییه له عه قلی مرۆفدا. له دوای ئەوه ی خه یالی مرۆف به جوړتیک فراوان بووه که ده توانیت بگاته دوورترین سنوور و هه نووکه ئەمه وه ک حاله تیکی ئەفسانه یی لی هاتووه، دوای ئەوه ی بییری

سوودیان لی بینرا... هه ره ها چه ندین روانگه ی جوړاو جوړی دا بو ناگادار بوون له په مز و شه پۆله کانی ده ره وه ی زه وی. له م ماوه یه شدا [۱۹۴۵-۱۹۷۶] هه شت ولاتی تازه ده رکه وتن و به مه ش ژماره ی ولاتانی جیهان گه یشته (۱۶۰) ده ولت و ژماره ی دانیشتوانی سه رزه ویش به ژماره ی (۱,۷۰۰,۰۰۰) که س زیاد ی کرد له سه ر ئەو (۴) ملیاره ی که له سالی (۱۹۷۶) دا هه بوو. له به رامبه ریشدا به ره مه می جیهان زیاد ی کرد به شیوه یه کی خیرا... که له سالی (۱۹۵۰) وه له (۷۰۰) ملیاره وه به رز بووه وه بو (۳,۲) ترلیۆن دۆلار له به رامبه ریشدا نرخیش دابه زی هه تا سالی (۱۹۷۰). [«۲»]

به وردبوونه وه له و لیکۆلینه وه یه که له سالی (۱۹۷۵) ناماده کراوه [کۆمه لگه ی مرۆفایه تی به خیراترین قوناغه کانی میژووی خویدا تیتیه رده بیت، به لام له لایه ن کتیه ئەوه رابه رایه تی ده کرت، یان نه نجامی کۆتایی چی ده بیت. ئەوه ی زانراو و به لگه نه ویسته ئەوه یه که گیتزه لووکه یه کی گۆرانکاری له گشت دام و ده زگاکانی کۆمه لگه ی مرۆفایه تیدا رووده ات. که هه لگه رانه وه له ناو بردن و داهینانی نوپی به دووه ده بیت. ئەمه ش له ته مه نی به ره یه کی مرۆفدا ده بیت، که زۆر زیاتر ده بیت له وه ی له چه ند سه ده ی رابردوو، یان هه زاران سالی رابردوودا رووی داوه. هیچ هیژتیکه نه وتوش ناتوانیت له به رده م ئەم شالای گۆرانکاریه دا بوه ستیت، چونکه چه ند به ره یه ک نامیتن پیتش ئەوه ی بتوانن ده ست بگرن به سه ر چالاکیه ته کنیکی و کۆمه لایه تیه به هیژه کانی ئیستا، یان بیانه ویت ریکه ی پی بگرن. [«۳»]

[ئەم لیکۆلینه وه یه به شییکه له بوچوونه کانی زانای بواری مرۆفایه تی (علم الانسانیات)، (جون پلات) له باره ی ئەم گۆرانکاریانه وه باس ده کات که ده لیت: گۆرانکاریه کانی ئیستای جیهان زۆر گه وره ن، خه ربکه یه کسان ده بیت به (۱۰) شوژی پیتشه سازی و (۱۰) بزوتنه وه ی ریفۆرمی پرۆتستانی ئەمانه هه مووی له یه ک شوژشدا کۆبوونه وه، له سه رده می یه ک به ره ی مرۆفدا [«۴»]

ئەم وته یه ی (جون پلات) بو سالی (۱۹۷۳) ی زابینی ده گه ریته وه، ئەم ئایا دوای ئەو هه موو گۆرانکاریه ی له جیهاندا روویان داوه، ده بیت تیروانینه کمان چی به سه ربیت.

ئەوه ی که زۆرتر ههستی خه لکی جوولاند که هه ست به گۆرانکاریه خیرا و کتوپره کانی جیهان بکه ن، کتیبی

به‌جۆرتیک مامه‌له‌ی له‌گه‌لدا بکات که خۆی له‌ رووه مه‌ترسیداره‌کانی بپارێزێت.

له‌ گه‌ل‌ ئه‌و گۆرانکارییانه‌دا که پۆژ به‌ پۆژ روو له‌ زیادبوون ده‌کهن. که ناتوانرێت ده‌ستی به‌سه‌رداگیریت، یان رێگه‌ی لێ بگیری. . ئه‌مه‌ بووه‌ته‌ گه‌وره‌ترین هانده‌ر که سه‌یری ئاینده‌ بکریت و گرنگی به‌ بابته‌ و لیکۆلینه‌وه‌ له‌سه‌ر ئاینده‌ بدریت بۆ ئه‌وه‌ی بزانیته‌ که نایا کاریگه‌ری ئه‌و گۆرانانه‌ له‌سه‌ر داهاوتوودا چی ده‌بیت به‌ تاییه‌تی له‌سه‌ر هه‌موو لایه‌نه‌کانی ژبانی خه‌لک بۆ ئه‌وه‌ی بزانیته‌ که نایا داهاوتوو چی له‌ناو دۆسیه‌کانی خۆیدا هه‌لگرتووه‌ بۆمان. بۆ ئه‌وه‌ی هه‌ول بدری کاری له‌سه‌ر بکریت و خۆی بۆ ئاماده‌ بکریت و ئاگاداریش وهریگیریت. . . به‌رامبه‌ر ئه‌و گێژهلووکه‌به‌ی که دروستی ده‌کات له‌ گۆرانکاری.

مرۆف فراوان و پۆشن بوو به‌سه‌ر جۆره‌ها ئه‌گه‌ری ئاینده‌دا، چونکه‌ به‌پیتی ئه‌م تیۆره‌ ئه‌وه‌ی که نه‌ده‌توانرا به‌هێترته‌ دی، ئیستا له‌ ئاینده‌دا دیتته‌ دی و له‌ واقیعه‌دا ده‌چه‌سپیت.

بۆ ئه‌مه‌ش فه‌لسه‌فه‌ی «پۆست مۆدێرنیزم» دامه‌زراوه‌، که ده‌یه‌ویت عه‌قلی پۆژئاوایی له‌ شته‌ نه‌گۆر و چه‌سپاوه‌کان و زانستی په‌هاوه‌ بگۆریت بۆ نیه‌سی (پێژه‌یی) و په‌ره‌سه‌ندنی بێ سنوور، واته‌ وه‌ستاویی و نه‌گۆران و باوه‌ری وه‌ستاو نییه‌ له‌ زانست و عه‌قلدا به‌پیتی ئه‌م فه‌لسه‌فه‌یه‌.

ئه‌وه‌ی که ئیستا خه‌لک باوه‌ری پێیه‌تی سه‌به‌ینی هه‌ره‌س ده‌هینی. . هه‌ر به‌و شتیوه‌یه‌ به‌بێ وه‌ستان گۆران روو ده‌دات.

ئه‌وانه‌ی ره‌خنه‌ له‌ پۆست مۆدێرنیزم ده‌گرن له‌ پۆژئاوادا مه‌ترسییه‌که‌ی له‌وه‌دا ده‌بینن که عه‌قلانیته‌ت تیک ده‌شکێنێ شته‌ یه‌قینه‌کانی لێ زه‌وت ده‌کات و وا له‌ عه‌قلی مرۆف ده‌کات که له‌ باریکی نه‌وه‌ستاوی و له‌ره‌لرێکی به‌رده‌وام داویت.

پۆژئاواییه‌کان به‌زوویی هوشیاربوونه‌وه‌ له‌ ئه‌و مه‌ترسیانه‌ی که رووبه‌روویان ده‌بیتته‌وه‌ له‌سه‌ر ئه‌م گۆرانه‌ کتویر و خیرایانه‌ له‌ رووی ده‌روونی و کۆمه‌لایه‌تی و په‌روه‌رده‌ و ئابووریدا. له‌ کاتیکدا که ئه‌و کۆمه‌لگایانه‌ شانۆی ئه‌و گۆرانکارینه‌ن و کاریگه‌ریه‌که‌شی سه‌ره‌تا له‌سه‌ر خۆیان ده‌بیت، چونکه‌ هه‌ر خۆشیا جوه‌له‌ و خیرایی پێ ده‌به‌خشن، به‌لام نایا باری کۆمه‌لگاکانی تری جیهانی و ئیسلامی چۆن ده‌بیت له‌ کاتیکدا که زۆر دره‌نگ خه‌به‌ریان ده‌بیتته‌وه‌ له‌م گۆرانکارینه‌ و خۆشیا له‌نیوان دوو به‌رداشدا ده‌بن، یان به‌ره‌و رووی بوه‌ستنه‌وه‌، یان هه‌ره‌س به‌یتن و بکه‌ونه‌ سه‌ر زه‌وی، که‌وتنه‌که‌ش بۆ کاتیک که‌م بیت بۆ وهرگرتنی پشوو و چاکبوونه‌وه‌ و خۆسازدان و پاشان ده‌ست بکه‌ن به‌ رینسانسیتیک، یان بۆ کاتیک بیت که کۆتاییه‌که‌ی دیارنه‌بیت.

ئه‌وه‌ی پێشبینی ده‌کریته‌، ئه‌م گۆرانکارییانه‌ کاریگه‌ری خراپیان له‌سه‌ر کۆمه‌لگاکانی ئیتمه‌ ده‌بیت (له‌به‌ر ئه‌وه‌ ئه‌و هه‌ستکردنه‌ وای کردووه‌. . به‌ ترسه‌وه‌ له‌ گه‌ل‌ ئه‌م گۆرانکارییانه‌دا مامه‌له‌ بکریته‌، ئه‌ویش به‌هۆی دواکه‌وتوویی و بێ ئاگایی و خۆئاماده‌ نه‌کردن بۆ پێشوازیکردن لێ. . هه‌روه‌ها لاوازییه‌کی گشتی هه‌ست پێکراو له‌ ژیرخان و یه‌یکه‌ری بنه‌ره‌تی ئه‌م کۆمه‌لگایانه‌ که ناتوانیت له‌ گه‌ل‌ ئه‌م گۆرانانه‌دا مامه‌له‌ بکات به‌ جۆرتیک که نه‌خشه‌یه‌کی ئاماده‌کراوی هه‌بیت به‌ ئاراسته‌یه‌کی ئیجابی مامه‌له‌ی له‌ گه‌لدا بکات، یان

سه‌رچاوه‌:

المسئلة الحضارية كيف نبتر مستقبلنا في عالم متغير، زكي ميلاد، الطبعة الاولى (١٩٩٩)، المركز الثقافي العربي، ص ١٠٣-١٠٨.

په‌راویزه‌کان:

- ١- الحرب الحضارية الاولى مستقبل الماضي وماضي المستقبل، د. مهدي المنجرة، دارالبيضاء (١٩٩٤)، ص ٣٥٥.
- ٢- المستقبلية: مقدمة في فن وعلم فهم وبناء عالم الغد، ادوارد كورنیش، ترجمة محمود فلاحه، دمشق، وزارة الثقافة (١٩٩٤) ص ١١.
- ٣- هه‌مان سه‌رچاوه‌ ل ١١.
- ٤- هه‌مان سه‌رچاوه‌ ل ١٢.
- ٥- المستقبلية ص ٣١.